

Мавти асвад*

Бўлганлар ва бўладиганларнинг
ортидаги асл мусаббибни билмоқдир.
Дардни Аллоҳдан деб билмаганга даво
ҳам Аллоҳдан келмас...

«Қора ўлим» деган маънони билдиради. Тасаввуфда нафсни ўлдиришни
ифодалайди.

ИСТАНБУЛ, 1566 ЙИЛ

ЯХЁ АФАНДИ

Ёш кўздан оқса-да, кўнгилдан келар.

Султон Сулаймон кейинчалик ҳам Яхё афандини ортга қайтариш учун бир неча бор уринди-ю, ҳеч фойдаси бўлмади. Яхё афанди қайтмади, давлат хазинасидан берилган ақчаларни ҳам қабул қилмади.

Яхё афандининг узлатга чекиниб, тоғу тошларни маскан тутганини эшитган талабалари ва унга муҳаббат қўйган кишилар бирин-кетин у ерга келди. Ҳар қанча ялиниб-ёлворишса ҳам, Яхё афандини қайтишга кўндира олишмади. Қайтмаслигини англаб, у ерни ўзлари учун хонақоҳ деб билдилар.

Доимо Яхё афандининг ёнида бўлган Ҳожи Қосим ҳам қайтиб кетмади. Қайиқчи Туроқ ҳам қолди, у ўзини Яхё афандининг хизматига бағишлади.

Яхё афанди ўзига бир кулба қурмоқчи бўлди. Авваллари ҳам бундай ишлар қўлидан келарди. Бир неча ой ишлади, уринди, ҳаракат қилди. Уни зиёрат қилиш учун келган талабалари ҳам қарашишди ва ниҳоят баланд дарахтлар орасида, шундоқ тепаликнинг устида ёғоч кулба қурилди. Шундай гўзал жойдаки, у ердан қараганда денгиз мовий гилам бўлиб тўшалгандек туюлади. Денгиз, кемалар ва қаршидаги соҳил ҳам аниқ-тиниқ кўринади. Шундай жойда яшаган, ҳатто шундай жойда ўлган маъқул.

Ҳали кулбасининг кам-кўсти бўлса-да, Яхё афанди онаси Афифа хоним, хотини Шарифа хоним, болалари Иброҳим ва Алини ҳам ёнига чақириб олди. Аввалига улар Яхё афандини қайтиб кетар деб ўйлашди, кейин эса унинг бир мақсади борлигини тушунишди. Зеро, ўша мақсадни деб бу дунёдан воз кечган.

Яхё афанди қўлидан келганича бу ерни яшнатди, экин-тикин билан шуғулланди, тирикчилигини шу ердан ўтказадиган бўлди. Ҳеч бир жойдан бир чақа ҳам олмади.

Султон Сулаймонга нисбатан гинаси ҳам қолмади. Уни кечирди. Ҳукмдор унинг хонақоҳ қурмоқчилигини эшитиб, меъморларини юборганида Яхё афанди эътироз билдирмади. Жароҳат битса-да, изи қолади. Яхё афандининг ҳам жароҳати тузалди-ю, изи турибди, қачон шу изни кўрса, яралаган кишини эслайди. Лекин ҳеч нарса демайди. Бу ер унга ҳам ҳузур беради, кўнглига дармон бўлади. Ўзи каби кўнглига дармон излаганлар учун хонақоҳ бунёд этишга киришди.

Кўп вақтини тафаккур билан ўтказди. Ҳамма нарсадан воз кечиб, ўзини топди. Зеро, дунё боқий бўлмагани боис. Боқийни топмоқ кўйида ҳар фанийни тарк қилди. Бу ерга келган илк кунларда муршиди шундай деган эди:

– Кетмоқ ҳар доим ҳам тарк этмоқ дегани эмас. Ҳатто кетмоқ пайғамбарларга хос ҳолдир, ҳижрат демакдир. Аслида яшамоқнинг ўзи кетмоқдир. Биламан, кетиш, тарк этиш, узоқлашиш азоб беради, юрак-бағрингни ўртайди. Бироқ тутун олов бор жойдангина чиқади, оташ ёнмаса, кулбадагилар исинмайди. Бу ерда ёнадиган ҳам ўзинг, ёқадиган ҳам. Ёнсанг, бошқаларга ҳам тафтинг ўтади. Ана шунда ўтин алангаси билан эмас, кўнгил оташи билан олам исинади. Зеро, ўтин алангаси сўнади, кўнгил оташи эса сўнмайди.

Сен, Яҳё афанди, бу диёрда фақат кўрганларингга эмас, сендан кейин, анча вақт ўтиб келадиганларга кўнгил берасан.

Бу ерда хонақоҳ барпо қил. Шундай бўлсинки, на замон, на макон, на инсон уни вайрон қила олсин. Зилзилалар, ёнгинлар бўлади, кўп жойларни вайрон қилади, бироқ бу ерга зарар етказмайди. Зеро, хонақоҳ тупроғига кўнглингни кўмиб, деворларига тош дея имонингни, лой дея кўз ёшингни, мих дея нафасингни жо қиласан.

Ҳа, Аллоҳ бор, Аллоҳ ҳар жойда бор. Лекин «Аллоҳ» дейилган жойда Аллоҳ ёрдир.

Энди тинмай Аллоҳ дегинки, ёринг Аллоҳ бўлсин...

Яҳё афанди муршидининг айтганларига амал қияпти. Мақсади, яшашдан воз кечмоқ, хилватга чекиниб, инсонлардан қочмоқ эмас. Бу ерларни ўзига Ватан дея билди. Аввалгилар «Аёлга кўнгил берсанг, хотин бўлар, эрга кўнгил берсанг дўстинг бўлар, сўзга кўнгил берсанг дoston бўлар, тупроққа кўнгил берсанг Ватан бўлар» деб бекорга айтмаган. Яҳё афанди ҳам бу ерларга кўнгил берди.

Энди атрофига одамлар жам бўла бошлади. Унинг кўнглидан кўнгилларига шифо излаганлар келяпти,

дарахтларнинг остига, ям-яшил майсалар устида, қаер маъқул келса, ўша ерда ўтириб, унинг тилидан тўкиладиган шифоларни даво дея тинглаяпти. Талабаларини ҳам шу ерда етиштиряпти, мударрисликдан четлатилган бўлса-да, Аллоҳ йўлидаги вазифасидан бир лаҳза бўлсин тўхтагани йўқ. Эшиги ҳаммага очиқ.

Одамлар бу ерни Яҳё афанди хонақоҳи деб атай бошлади.

Бир куни Яҳё афанди уч-тўрт муриди билан экинларни парвариш қилаётган эди, қайиқчи Туроқ келиб қолди. Энди уни қайиқчи Туроқ эмас, Туроқ ота деб чақиришяпти.

Хонақоҳдаги талабаларининг сони йигирмадан ошди. Келмоқчи бўлганларнинг сони кўп, лекин жой йўқ. Шунинг учун янги бинолар бунёд этишяпти. Туроқ ота шу ишлар билан шуғалланади, келган-кетганга жой кўрсатади.

– Афандим, – деди Туроқ ота ва Яҳё афанди гапиришига рухсат беришини кутиб турди.

– Сўйла, ошиқ.

– Бир киши келди, сизни кўрмоқчи экан.

– Хўш, ошиқ, нега уни ичкарига киритмадинг? Эшигимиз ҳар келганга очиқлигини билмайсанми?

– Афандим, келган киши насроний экан, – деди Туроқ ота бироз хижолат бўлиб. Яҳё афанди қуйи солинган бошини кўтариб унга тикилди.

– Ким бўлса ҳам инсондир. Аллоҳ таоло ҳеч кимга тавба эшигини бекитмайди-ю, биз ким бўлибмизки, хонақомиз эшигини ёпамиз?

Туроқ ота бошқа ҳеч нарса демади, эшик олдида кутиб турган кишини олиб келгани кетди. У кетгач, Яҳё афанди

бир дарахтнинг тагида чўккалади, муридлари ҳам атрофида тизилиб ўтиришди. Анчадан бери иссиқда ишлашаётгани учун терлаб, чанқашган. Яхё афанди барчасининг юзига бир-бир қараб чиқди.

– Ҳозир анор шарбати бўлганида ичардик. Жуда яхши бўларди, тўғрими, ошиқлар?

Ҳеч бири жавоб бермади, бироқ анор шарбатининг номиёк ёқимли туюлди.

Бироздан кейин ёнида бир киши билан Туроқ ота келди. Ҳалиги киши орқасига каттакон меш осиб олган, негадир хижолат бўлаётгандек турибди. Қўрқяптими, уяляптими, билиб бўлмайди.

Қимтинибгина Яхё афандига яқинлашиб, унга ҳайрат билан қаради. Елкасидаги мешни ерга қўйди. Бошини қуйи солганча Яхё афанди томонга яна бир қадам қўйди. Бир неча бор ютинди, сўнг атрофидагиларга қаради.

– Афандим, менинг исмим Апостал. Мени танидингизми?

Яхё афанди жилмайди. Аввалига ҳеч нарса демади, кейин румча гапира кетди. Ҳамманинг нигоҳи Яхё афандига қадалди, унинг бу тилни билишидан ҳеч бирининг хабари йўқ эди. Яхё афанди ва Апосталнинг суҳбатини ҳеч ким тушунмади. Апостал денгизда бўронга дуч келган, энди ўлим муқаррар дея ўйлаганида қайиқда кетаётган Яхё афандини учратган ва у кўрсатган йўлдан юриб, омон қолган эди.

Апостал ёнидаги мешга ишора қилди:

– Афандим, мен ўша куни омон қолганимда, шаробларим ичидан энг яхшисини сизга ҳадя қилмоққа онт ичдим. Мана, келтирдим!

Ҳамманинг оғзи ланг очилди. Нималар деяпти бу киши? Бемалол масхара қияпти-ку!.. Шивир-шивирлар

бошланди. Ҳатто баъзи толиби илмлар Апосталнинг устига ташланмоқчи бўлди. Лекин Яҳё афанди ҳамон жилмайиб турар, ҳеч нарса демаётган эди. Юзида ғазаб ва жаҳлдан асар ҳам йўқ.

– Раҳмат сенга, ошиқ. Ҳадянгни олдик ва қабул қилдик.

Муридларнинг ҳайрати яна бир ҳисса ортди. Яҳё афанди бир меш шаробни қабул қилдими?... Бир-бирларига қараб қўйишди. Бироздан кейин Яҳё афанди ёнгинасида ўтирган муриди Хўжа Кўсага қараб деди:

– Қани, ошиқ, бизга бир нечта пиёла олиб кел!

Хўжа Кўса қотиб қолди. Ҳайрати аршга етган, Яҳё афандига миқ этмай қараб турарди.

– Олиб кел, ошиқ!

Хўжа Кўса кетди ва сал кейин қўлида иккита пиёла билан қайтиб келди. Ҳали ҳам ҳайратда. Пиёлаларни Яҳё афандига узатди, у эса Апосталга берди:

– Қани, тўлдир-чи!

Ҳамма тош қотиб қолди. Яҳё афанди ақлдан оздими? Шароб ичадими?... Кимлардир гапиришга чоғланганди, Яҳё афанди рухсат бермади. Апостал пиёлаларни тўлдирди. Бирини ўзи олди, иккинчисини Яҳё афандига узатди.

Яҳё афанди аввал «Бисмиллоҳ», деди ва қўл тумлади. Тоқати етмаган муридлардан бири:

– Афандим! – деди ва ўрнидан ирғиб турди. Шу пайт Апостал ҳам бақирди:

– Анор шарбати!...

Ҳамма бирданига унга ўтирилди. Апостал ақлдан озгандек ўзига-ўзи гапирарди:

– Қанақасига ахир? Ўз қўлларим билан олиб келдим буни. Бу шароб эди, шароб!...

Ҳамма ичиб кўриб, ҳайратга тушди.

– Анор шарбати... Мешдаги шароб анор шарбатига айланиб қолибди. Бу қандай бўлиши мумкин?

– Бўлиши мумкин, – деди Яҳё афанди.

Шу пайт Апостал унинг қўлларига ёпишди:

– Мен ҳам биродарингиз бўлай!..

Яҳё афанди муридларига қаради. Ҳайратдан кўзлари катта-катта бўлиб кетган, нималар бўлаётганини тушунишга уринишяпти. Яҳё афанди ҳалиям жилмайиб турибди. Бирдан Туроқ отага ўгирилиб деди:

– Эй ошиқ, сен мешнинг ташига қарайсану бунда шароб бор дейсан. Лекин биз ичига қараймиз, ташига эътибор бермаймиз. Ташига қарасанг, янглишасан, зеро, не-не жавоҳирлар харобаларнинг ичида бўлади, не-не неъматлар қора қобиқнинг ичида, не-не тенгсиз гуллар тиконлар ичида. Инсон ҳам шундай. У фақатгина жисмдан иборат эмас. Аксини ўйласанг, хато қиласан. Зоҳир чалғитувчидир, ботин эса алдамас. Ёш кўздан оқса ҳам, аслида кўнгилдан келган бўлади. Бизнинг дардимиз ва вазифамиз ичдагини кўриш эмасми?...

Яҳё афанди хонақоҳи доимо гавжум. Бу ерга келганига ўн йилдан ошди. Номини эшитмаган қолмади, унинг суҳбатини эшитиш, талабаси бўлиш учун узоқ-узоқлардан ҳам одамлар келади.

Ёши етмишга етди. Лекин ҳали ҳам экинларга қарайди, қўлидан келганича ғайрат қилади. Кундузлари шу ишлар билан вақтини ўтказади, толиби илмларга илм, ҳикмат, тиббиётдан сабоқ беради.

Оқшом пайти Яҳё афанди талабалар билан суҳбатлашиб ўтирганди. Улардан бири ўлим ҳақида сўради:

– Ўлим азоб беради, афандим. Одам ўлса, яқинларининг юрак-бағри ўртанади. Бу оташга тасалли йўқми?

– Ўлим – оташ эмас, ўлим охир ҳам, дард ҳам эмас, – дея жавоб қайтарди Яҳё афанди. – Ўлим аслида гўзалдир, биз эса уни ёмон деб ўйлаймиз. Яқинингнинг бу дунё билан видолашиши жонингни қийнайди, вафоти юрак-бағрингга чўғу аланга ташлайди, бу ҳақиқат. Бироқ туғилмоқда тўй қилиб, ўлганда мотам тутиш ғалати эмасми? Зеро, ҳар бир туғилган алалоқибат вафот этади. Бу ҳақиқатни биламиз. Шундай экан, билганимизга амал қилиб яшашимиз даркор. Ўлимни ўзи билан омонатдек кўтариб юрган кишига ўлим ғам келтирмайди. Шунини яхши билингки, ўласиз, лекин йўқ бўлмайсиз. Ўлганлар йўқ бўлиб кетмаган. Юнус Эмро айтганидек:

*Жисм фоний, жон ўлмас,
Кунлар қайта кун бўлмас,
Ўлса, фақат тан ўлгай,
Жон аталган гул сўлмас.*

Жон ўлмайди, ошиқлар. Қолаверса, Аллоҳ билан бирга бўлгандан кейин ўлим ҳақида қайғурмоқдан маъни не?..

Яҳё афанди шундай дея бошини куйи солди. Ҳали айтмоқчи бўлган сўзлари кўп эди, бироқ жим бўлиб қолди. Талабалар унинг тиззасига кўз ёшлари томаётганига гувоҳ бўлишди. Яҳё афанди йиғлаётган эди.

Бироздан кейин бошини кўтарди. Ёш тўла кўзларининг оқи қон рангига бўялибди, юзи сарғайиб кетибди. Бошини самога бурди. Тўйиб-тўйиб нафас олди. Лаблари қимирлаяпти-ю, овози чиқмаяпти. Бир муддат шундай туриб қолди. Сўнг оғзидан тушуниксиз овозлар чиқа бошлади. Ўртага қўйилган мойчироқнинг пилиги титраяпти, ҳамма ҳадик билан унга қараб турибди. Яҳё

афандининг кўзларидан ҳамон ёш оқяпти. Кўкқисдан мойчироқнинг шуъласи сўниб, атрофга зулмат чўкди. Яхё афандининг «Розиман...» деган овози эшитилди.

Нима бўлаётганини ҳеч ким тушунмади. Яхё афанди яна бир бор такрорлади: «Розиман...»

Ҳеч ким билмаса-да, Яхё афанди билади. Султон Сулаймон фаранглар юрти томон юришга чиққан, кексалигига парво қилмай, отга миниб, ёш жангчидек йўлга тушганди. Бирок хасталанди ва бу юришни якунлашга умри етмади. Шу кеча жонини Эгасига таслим қилди.

Буни атрофдагилар билмади, лекин Яхё афанди билди. Яна бир бор ўкириб йиғлаганча «Розиман...» деди.

ХАЛИЛ

ИСТАНБУЛ, 2015 ЙИЛ

*Тупроқни Ватан қилганлар унинг устига қадам
босаётганлар эмас, остида ётганлардир...*

Яхё афанди хонақоҳига келиб, бу ерда ишлаётганимга ҳам бир ойдан ошди. Аслида ишни бир ойда тугатишни режалаштиргандим, лекин бўлмади. Бўлмаганига ўзим сабабчиман. Ҳалиги мўйсафидни кўрган кунимдан бери ўлим ва ўликлар билан боғлиқ ўй-фикрларим ўзгара бошлади. Ичимдаги кўрқувнинг ўрнини хижолат ҳисси эгаллаб бормокда. Ҳа, ҳамон кўрқаман, бироқ ўлимдан, ўлишдан эмас, Аллоҳга уятли алпозда учрашдан кўрқаман. Кўрқувимнинг сабаби ўлиш эмас, ўлимга тайёр эмаслик.

Ўша жума куни намоздан чиқиб, суҳбатлашганимиздан кейин орадан икки ҳафтача ўтди. Деярли, ҳар куни у билан учрашдим ва менга жуда кўп нарсаларни айтиб берди. Фақат ўзи ҳақида ҳеч нарса демади, бунинг сабабини сўрай олмадим. Тўғриси, сўрагим ҳам келмади, чунки воқиф бўлганимдан кейин сир йўқолади, ҳамма нарса йўқ бўлади.

У билан боғлиқ фақат бир нарсани – исмининг Маҳмуд эканини биламан.

Менга шунчалик кўп нарсани айтиб бердики, назаримда, дунёдаги ҳамма нарсанинг маъноси ўзгариб кетди. Мен қадрлайдиган нарсалар аслида қанчалар қийматсизлигини, менга беқадр бўлиб кўринганлар эса қийматли эканини билдим. Кўзим кўриш учун бор деб ўйлардим, аммо кўзнинг ўзи кўриш учун, қулоқ эшитиш, тил сўзлаш учун кифоя эмаслигини тушуниб етдим. Одамзод ўлимни ҳар доим ёдида тутиши кераклигини ўргандим. Бир куни ундан сўрадим:

– Ўлишни хоҳламай, уни ҳар доим ёдда тутиш қандай бўлади?

– Ўлмасдан аввал ўлмоқлик билан.

– Хўш, ўлмасдан аввал ўлмоқ қандай бўлади?

– Инсон ўлимни тушга ўхшатади. Ҳолбуки, адашади. Киши ўлганида уйғонган бўлади. Ўлган пайтинг уйғонасан, ҳаётинг бир тушлигини, ўлди деб ўйлаганларинг аслида ўлмаганини тушуниб етасан.

Бу дунёда кўрганларинг ҳақиқат эмаслигини ва вақт-соати етиб, ўлишингни билсанг, ана ўшанда ўлмасдан аввал ўлган бўласан.

Агар ўлим дунёни тарк этиш бўлса, тириклигидаёқ дунёдан воз кечганлар уни ўлдирган бўлади. Улар жисм занжирини парчалаб, нафс отабини сўндира олади. Инсон эмас, унинг нафси ўлимдан қўрқади. Ишонма унга. Ишонмасанг, яшай оласан. Аслида дунё билан яшаётганлар ҳақиқий ўликлардир, ўлмасдан аввал ўлганлар эса тупроқ остига киргани билан тирикдир!...

Бу сўзларини асло унутмадим ва ичимдаги дунёни ўлдирмоқчи бўлдим. Ўша мўйсафиднинг шарофати билан

бўйнимга осилган дунё занжирини парчалаб ташладим. Бироқ излари ҳамон турибди.

Айрим кунларда шунчаки гаплашмай ўтирдик ва бу сукутлардан жуда кўп нарсани англаб етдим. Инсонлар оғиз очмасдан ҳам сўзлай олар, сўзсиз ҳам бир-бирини тушуна олар экан. Сукут сўздан кўра кўпроқ нарсани тушунтириб бераркан.

«Бу киши Хизрмикан?» деб ўйладим, лекин асло ўзидан сўрамадим. Ҳалигача билмайман. Фақат хонақоҳда ишимни тугатган кунимни биламан. Барча қабртошларни қайд қилдим, ҳаммасини бир-бир ўқиб чиқиб, фотосуратга муҳрладим. Нақ икки минг юз қирқта қабртош...

Сўнгги кун ишчилар билан хайрлашдим, ҳаммасидан рози-ризолик сўрадим. Зеро, мўйсафиднинг айтганлари ҳали-ҳамон қулоқларимда жаранглаб турибди: «Бу дунёдан қандай кетсанг кет-у, зинҳор бир синиқ кўнгилнинг уволи билан кетма!»

Қабристонни айландим, ўтганларнинг ҳақиға дуо қилдим. Балки сизга беъмани туюлар, лекин улардан ҳам рози-ризолик сўрадим. Мўйсафидни ўша куни сўнгги бор кўрдим. Хайрлашмадим, чунки уни яна кўришимга ишончим комил эди.

– Амаки, бу ерда қилишим керак бўлган ишлар тугади, аммо сизни кўргани келаман.

– Кўргани келасан, ҳатто жуда кўп маротаба келасан.

– Сизни қаердан топсам бўлади?

– Шу ердан. Мен ҳар доим шу ерда бўламан.

Ўша куни кўп гаплашмадик. Бир нималар дегим келди-ю, айта олмадим. Зеро, саволлар жавобларга чегара қўйишини тушуниб етганман. Қўлларини қайта-қайта тавоф қилдим. Йиғлагим келди, лекин ўзимни тутдим.

Кечаси яна бир бор ўша тушни кўрдим. Деярли бутун Истанбул шу қабристонда, кўзим тушган ҳамма жойда одамлар бор ва челақлаб ёмғир ёғяпти, мен эса яна ўша қабрнинг бошидаман. Ичи бўм-бўш қабр. Гўё ҳамма менга қараб турибди, жилмайяпти. Асло кўрмаяпман. Шу пайт ўша мўйсафидни кўриб қолдим. Узоқдан мен томонга қараб келяпти. Жуда кўркам кўринди. Устида оппоқ либос, бошида оқ салла. Ёмғирдан хўл бўлмаяпти. Яқинлашди, қабр ёнигача келди. Яхё афанди масжиди томонга бармоғи билан ишора қилди. Эгилиб, қулоғимга шивирлади:

– Қара, кўряпсанми?

Бошимни ўша томонга ўгирдим. Юзи ойдек бир кишини кўрдим. Кўнглим ёришиб кетди бирданига, чор атроф ёришиб кетгандек туюлди. Ҳалиги киши таҳорат олаётган эди. Ундан кўз узгим келмади. Мўйсафид қулоғимга шивирлашда давом этди:

– Яхё афандини сўраган эдинг-а? Кўрмоқ учун қарагани эмас, кўргани келмоқ лозим. Айримлар вафот этганида ҳам тирик бўлади, ўлганида ҳам вазифаси тугамайди. Ўлганидан кейин ҳам ҳақни ўргатаверади, бироқ билмоқ учун келмоқ даркор...

Яна гапиролмайман, гапирсам ҳам овозим чиқмайди деб ўйлаган эдим. Лекин гапирдим, овозсиз гапирдим.

– Сиз...

Сўзимни бўлди, гапиртирмади.

– Менинг сирим ўша ерда, билиб оласан.

Бармоғи билан яна Яхё афанди масжидига ишора қилди. Мен унга қараяпман, у эса бошқа одамга.

– Сенга Яхё афанди ҳақида ҳам, менинг сирим ҳақида ҳам шу киши гапириб беради.

Бошимни ўша томонга бурдим ва сизни кўрдим! Ишончим
комил, у – сизсиз. Ҳозир кўриб турганимдек, ҳақиқатан
сизсиз.

Қайта ўгирилганимда мўйсафид кўринмади. Ҳеч ким
йўқ. Атроф қабрлар билан тўла. Олдимдаги қабр бошида
қабртош турибди. Ўқидим:

«Ҳусайн ўғли Маҳмуд афандининг руҳига дуо. 1781 йил».

Ва уйғониб кетдим...

Мўйсафидни қайтиб ҳеч қачон кўрмадим. Кутдим, сўрадим,
қидирдим, лекин тополмадим. Тополмаслигимни билсам
ҳам қидиравердим. Модомики, уни тополмайман, у ишора
қилган кишини топаман.

Бу тушга ишондим. Туш бўлса ҳам, ишондим. Ўша кундан
кейин бу ерга ҳар куни келдим. Фақат сизни қидирдим.
Кўролмасам ҳам, қидирдим. Ўша сиз билан учрашган
кунимиз, ўша бомдод намози вақтида кўз олдимда сиз
турардингиз ва мен яна бир бор тасодиф деган нарс
йўқлигини англадим. Сизни кўрганимда нима қилишимни
билмай қолдим. Кўрдингизми-йўқми, билмайман, аммо
ўпкам тўлиб йиғладим. Тиззамдан мадор кетгандек бўлди.
Ишонгим келмай қайта-қайта қарадим. Сўнгра югургилаб
ёнингизга келдим. Қўлингиздан маҳкам ушладим.

– Сизни топдим, – дедим ва йиғлайвердим...

ИСТАНБУЛ, 1571 ЙИЛ

ЯХЁ АФАНДИ

Ху...

– Ох, дунё, оҳ! – деди Яхё афанди. – Кимга насиб бўлгандингки, менга насиб қилсанг! Сенга «Меникисан!» деганлар ер остида ётибди. Султон Сулаймондан ҳам қолган дунё, мен Яхёдан қолмайдими?.. Энди мендан қўлингни торт, токи Севганимга борай, зеро, сен билан яшаш сургунда яшашдек туюлади. Мен сени Аллох яратгани учунгина ёқтираман. Аслида мен учун заррача қийматинг йўқ!..

Яхё афанди шу сўзларни айта-айта хонақоҳ ортидаги дарахтзорда айланиб юрди. Ҳар куни субҳидамда шу ерда айланади, ўзини тафтиш қилади. Султон Сулаймоннинг вафотидан кейин аввалгидан ҳам маҳзун бўлиб қолган. Юрагида бу дунёга нисбатан ҳеч қандай майл йўқ. Биргина нарсани ўйлайди – соликлари ундан кейин ҳам маслагини давом эттиришса бас. Маслаги, мақсади бор инсонгина

яшаган ҳисобланади, бир гоё йўлида ўтган вақтга умр деса бўлади. Яхё афанди биладики, вазифаси адоғига етмай туриб ажал келмайди.

Султон Сулаймоннинг ҳақиға бир неча кун дуо қилди, Қуръон ўқиди, кўз ёшларга ўралган саломларини йўллади. Ўлимнинг йўқлик эмаслигини билса-да, юрак-бағри ўртанади. Энди ўзининг ҳам умри поёнига етаётганини сезиб турибди. Ўлимнинг фироқ эмас, дийдор эканини ҳам билади.

Халқ султон Сулаймоннинг ўлганига ишанолмади. Аммо ўлим – ҳақ, ўз вақтида келади. Бутун бошли усмонийлар диёрида мотам шамоли эсди. Дўстга қайғу, душманга сурур бўлди бу ўлим. Султон Сулаймондан кейин тахтга шахзода Салим ўтирди. Яхё афандига у ҳам отаси каби, ҳатто ундан кўпроқ эътибор кўрсатди.

Одамлар Яхё афандини авлиё деб билди, уни севганлар хонақоҳ атрофига кўчиб кела бошлади. Денгизчилар Яхё афандини ўзларининг пири деб ҳисоблайди, бўғоздан ўтаётиб Яхё афандига салом бериб, дуосини олишади.

Яхё афанди эрта тонгда, атрофда ҳеч ким йўқлигида кўнглидан эшитиладиган садоларга қулоқ тутди. Қирғоққа яқин жойда, баланд дарахтга суянганча ўтирибди. Кўзлари денгизга қадалган. Хаёлига алланималар қуйилиб келмоқда. Ўша аввалги пайтларни, Трабзон тоғларини ёдга олди. Отаси Умар афандини, тоғда кезган пайтларини эслади. Ҳамма нарса, бутун умр йўли кўз олдидан ўтди. Вақт ғизиллаб ўтиб кетди, ҳамма нарса жуда тез кексайди. Ана энди умрининг сўнгги дамларини яшамоқда. Одамзод қариса-да, ўзини ёш ҳисоблайди. Ваҳоланки, ҳар туғилган ўлимга маҳкумдир. Инсон туғилган куниданоқ ўла бошлайди.

Бир маҳал ўрнидан туриб, денгизга қараб юра бошлади. Ортидан бутун бошли умрини эргаштириб келаётгандек.

Қирғоққа келганида тўхтади. Қараб тураверди. Кейин денгизга яқинлашди. Чопонининг енгини шимариб, эгилди ва денгиздан бир ҳовуч сув олди. Кафтида тутиб турди. Кўзларини юмди, алланималарни пичирлади. Кафтидаги сувга тилидаги дуони пуфлади ва денгизга сочди. Яна бир ҳовуч сув олди, яна ўқиди, яна пуфлади. Субҳидам изғиринида пешонасидан тер оқяпти. Кўзларига ёш тўлди. Сўнгги бор ҳовучида сув олди. Қалтираганча дуо қилди. Бироз тўхтади, сўнг баланд овозда гапирди:

– Аллоҳим! Қиёматгача бу шаҳарнинг сувлари ҳам «Ху» десин. Ўзинг асра, Аллоҳим!..

Сўнгги бор сувга пуфлаб, денгизга қайтариб тўкди.

Ўша куннинг шомида Яҳё афандининг аҳволи бошқача эди. Кексайиб қолган, анчадан бери бетоб, лекин бугун ўзгача. Худди ёшгина йигитчадек, еру кўкка сиғмайди. Кўзлари қувончдан порлаяпти, ёноқлари қип-қизил. Ичига сиғмай севинаётгани аниқ. Қувончининг сабаби не?.. Талабалари буни ҳайит келганига йўйишди. Бугун арафа, эртага қурбон ҳайити. Яҳё афандининг бу ҳолатидан ҳамма хурсанд бўлди.

Талабаларнинг бари мадрасада ўтирибди. Ҳар томонга мойчироқлар ёқилди, ҳайитни эрта байрам қилаётгандек шарбатлар ичишди, хурсандчилик қилишди.

Яҳё афанди курсисида ўтирган кўйи, барининг юз-кўзига алоҳида назар солди. Нигоҳлари орқали худди кўнгилларига кириб бораётгандек. Жуда ажиб, жуда чиройли ҳолат. Бақувват йигитдек ўтирибди. Кўзлари чакнаяпти, юзига қон тепиб, сўлғин ёноғи оқ рангга кирапти.

Ҳамманинг нигоҳи унга қадалган, сўзларини сабрсизлик билан кутишяпти.

– Ошиқлар, – деди Яхё афанди, – ҳар бирингизни фарзандимдек кўраман. Бугунгача бир сирни изладим мен, сирли хазинага мафтун бўлиб яшадим. Топдимми, йўқми, билмайман, бироқ уни топиш учун боримни бағишладим ва Аллоҳ билан бирга бўлганнинг қайғуси йўқлигини билиб олдим. Дунё дардини дунёга ташлаб қўйдим ва ундан бошқа дардимга шукр қилдим.

Бу дунё бир хароба карвонсаройдир, баҳори ҳам ёлғончи баҳордир ва яшадим деганинг ҳам ёлғондир. Зеро, инсон бу ерда яшамайди, қарийди холос. Шундай экан, нимасига ғам чекай, нимасига қайғурай? Нимагадир эгалик қилган, ундан жуда бўлганида қайғуради. Бизнинг эса қайғуга сабаб бўладиган ҳеч нарсамиз йўқ. Келинлар, «Ху» дейлик, токи ҳар бир қулоқ эгасининг номини эшитсин.

Талабалар бир овоздан айтди:

– Ху!...

– Яна бир бор айтинлар! – деди Яхё афанди икки қўлини кўтариб.

– Ху!...

– Кўнгли ишқ оташи билан ёнмаганлар ошиқман демасин. Ишқ ҳурмати яна бир бор айтинг, ошиқлар!

– Ху!... – дейишди яна бир бор ва юракларига титроқ инди. Яхё афанди бир олдинга, бир орқага тебранар, сўзлар лабларидан эмас, қалбидан тўкилаётгандек эди гўё.

– Бу дунёга покиза ҳолатда келдик, покиза кетмоқ керак. Лекин дунёнинг кирини уммон ҳам поклай олмас. Кўнгилни покламасдан дийдор тиламоқ қандай жаҳолат? – деди ва шу мисраларни айтди:

*Ошиқ, жигар қони ила қилмадинг сен таҳорат,
Васли жонон истамогинг баайниким жаҳолат.*

Ҳамма ўзини унутиб қўйди. Турган жойлари, ҳатто дунё ҳам торлик қияпти. Кўнгиллари ишққа тўлиб-тошиб, тилларидан тўкилди:

– Ҳу!..

Шундай ҳолатда эдиларки, худди самода кезишяпти, ишқ дарёсида сузишяпти, нафси оёқлари остида эзишяпти. Киприк қоқмай Яҳё афандига қараб туришибди. Шу пайт нимадир бўлди, Яҳё афанди нигоҳини талабаларидан узиб, мадрасанинг эшигига ўтирилди. Ҳамон юзида табассум, жуда масрур кўриняпти. Бирдан ўрнидан турди. Худди бировга пешвоз чиқяпти, бироқ у томонда ҳеч ким кўринмади. Бўшлиққа қараб турибди, ниманидир кузатяпти. Талабалар Яҳё афандидан кўз узмаяпти.

Яҳё афанди турган жойида ўтирди. Ён томонига қараяпти. Кўзлари қувончдан порлаяпти-ю, сабабини ҳеч ким билмайди. Бироздан кейин «Вақт бўлдимиз?» деди эшитилар-эшитилмас. Жуда хурсанд, табассум қилмаяпти, аниқ-тиниқ куляпти. Бошини буриб, талабаларининг юзига синчиклаб қаради. Сўнг боши аста-секин олдинга эгилди. Жим бўлиб қолди, кўзи юмилди ва нафаси тўхтади... Сўнгги бор оғзидан бир сўз чиқди. Умрининг хулосаси ва ҳар сирнинг маъноси бўлган сўз:

– Ҳу...

Ўлдими? Ўлим ўзи нима?

Бу ўлиш эмас. Яҳё афанди бу карвонсаройда бир муддат меҳмон бўлди ва яна йўлга тушди. Ғурбатдан ўз диёрига қайтди. Балки туш кўрган бўлиши мумкин...

ЁҚУБ

ИСТАНБУЛ, 2015 ЙИЛ

Хикоясини тугатгач, нима дейишни билмай қолдим. Бу йигит ким ўзи? Девонами?... Билмайман, бироқ айтган ҳар бир сўзи ҳақиқат. Гапираётиб тинимсиз йиғлади. Сўнгги сўзлари миямда чироқ ёққандек бўлди, бир нарсаларни эсладим ва бундан ҳайрон бўлдим. Бунчалик тасодиф бўлиши мумкин эмас.

У айтган исмни эслагандай бўлдим. Таъмирлаш учун келган ишчилар қабртошларни бир жойга тўплашган экан. Кейин эса бирма-бир қаёққадир ташишди. Бир куни бомдод вақтида келганимда, бир қабртош ўша жойда қолганини кўрдим. Ерда ағанаб ётганди. Кўнглим хижил бўлди, лекин қайси қабрга тегишли эканини билолдим. Ўша ерда шундоқ қолдириб кетгим келмади, масжиднинг орқасидаги бир жойга олиб бордим. Қийналиб, чала-чулпа бўлса ҳам устидаги исмни ўқидим. Шу йигит айтаётган исм эди чоғи. Адашяпманми ёки?..

– Мен билан юр-чи, – дедим. Бирга кўзгалдик.

Масжиддан чиқиб, орқа томонга қараб юрдик. Юрагим уришдан тўхтаб қоладигандек, кўз ўнгимда рўй бераётган воқеалардан ҳайратдаман. Бу йигитнинг эс-ҳуши жойидами-йўқми, ҳозир билиб оламиз.

Орқа томонга ўтиб, қабртош қўйилган жойга келдим. Қандай қолдирган бўлсам, шундай турибди.

Қабртошни йигитга кўрсатмоқчи эдим, не кўз билан кўрайки, чўккалаб қолибди. Мен кўрсатмасдан аввал кўрган экан.

– Мана шу, – деди, – худди шу.

Тинимсиз йиғлади. Нима қилишни билмай қолдим. Ҳайратланган кўйи унга қараб турибман. У эса қабртошдаги ёзувни ўқиди:

– Хусайн ўғли Маҳмуд афанди рухига дуо. 1781 йил...